

297-92 / KDT-D

TÜRKİYE DİYANET VAKFI YAYINLARI / 172

İSLÂM'DA İNSAN MODELİ
ve
HZ. PEYGAMBER ÖRNEĞİ
(Kutlu Doğum Haftası : 1993)

ANKARA 1995

1- SÜNNET KAVRAMI

a) Kavram Birliği Zarureti

Müslümanlar arasında sünnet kavramının içerdiği konusunda bazı kargaşalıklar ve sapmalar yaşanmakta oluşu sünneti doğru şekliyle anlamayı bir problem olarak ele almayı gerektirmektedir. Gerek sünneti yaşamaktaki aksaklıklarımız, gerekse son yıllarda yeniden gündem konusu olan, sünnetin dindeki yeri ve değeri üzerindeki tartışmalarda, sünnet anlayışının önemli ölçüde rolü olduğu kanaatindeyiz.

İnsanlar kavramlarla iletişim kurarlar. Siz kullandığımız kavrama hangi anlamı verirsiniz verin, karşınızdaki kişi kullandığımız kavramı kendi yüklediği anlam ve muhteva içerisinde algılayacaktır. Eğer taraflar kullandıkları kavramlara net bir şekilde aynı anlamı yüklüyorlarsa sağlıklı bir iletişimden söz edilebilir. Aksi halde birbirlerini anlamayan, birbirlerine meramını anlatamayan kişilerden müteşekkil olan toplumlarda kavram kargaşasından kaynaklanan birçok sosyal problem başgösterir. Bunu çok iyi bilen fesat odakları hedef aldıkları toplumlarda muğlak ve bulanık kavramlar üretmeyi silah olarak kullanırlar.

Şu halde sünnet deyince bütün müslümanların hem doğru olanı hem de aynı şeyi anlamaları gereklidir. Sünnet anlayışı farklı olduğunda herkes kendi anladığı sünneti yaşamaya ve topluma empoze etmeye kalkar. Bu da anarşi doğurur. Toplum hatalı bir sünnet anlayışının tesiri altında kalırsa bu sefer de hatalı bir sünnet uygulaması söz konusu olur. Bu durum sadece sosyal sünnetler için değil, ferden yaşanacak olan sünnetler için de söz konusudur. Çünkü sünnet bir bütündür.

Fert ve toplumların zihniyetleri, hayat anlayışları ve değer yargıları; davranışları üzerinde belirleyici role sahiptir. Bir kişi veya toplumun istekle yaptığı bir şeyden başka birisi nefret duyuyor ve kaçınıyorsa, aynı davranış hakkında farklı anlayışa ve değer yargısına sahipler demektir. Şu halde anlayışlarla, kavramlara yüklenen anlamlar arasında da çok

sıkı bir ilişki mevcuttur.

Bu demektir ki sünnet kavramı bizi sünnet anlayışına, sünnet anlayışı da sünnetin zihniyetine ve dünya görüşüne götürecektir. Yani kavramın içeriğini tesbit için meseleye çok geniş bir perspektiften bakmak zorunludur.

b) Sünnet Kavramının Boyutları

Çevremizdeki değişik kesimden kişilere “Peygamberimiz’in sünnetlerinden ilk aklınıza gelen birkaç tanesini sayınız?” şeklinde bir soru yönelttiğimizde, genellikle sakal bırakmak, sarık sarmak, cübbe giymek, beyaz giyinmek, koku sürünmek, gümüş yüzük takmak, iyi şeylere sağdan başlamak ve sağ elle yapmak, tekrar edilen şeyleri tek sayılara tekabül edecek şekilde tekrar etmek, öğleyin uyumak, yemeği oturarak yemek, yemekten önce ve sonra elleri yıkamak, misvak kullanmak gibi şeyleri saydıklarını müşahede ederiz. Bu sayılanların sünnet olup olmadığını tartışacak değiliz. Fakat sünnet denince müslümanların aklına niçin ilk defa Peygamberimiz’in kıyafet, âdab ve ibadetlerdeki müstehaplarla ilgili uygulamaları gelmektedir? Nitekim şahsen yaptığım bu tür mülâkatlarda Resûlullah’ın yüksek ahlâkına dair meziyetlerin veya iktisadî, hukûkî, siyasî uygulamalarının ilk akla gelen sünnetler arasında, hatta sünnetler arasında sayıldığına pek rastlamadım. Bu, üzerinde önemle durulması gereken bir husustur. Müslümanlara verilen hatalı, noksan ve bütünlükten uzak sünnet imajı onları şekilci ve davranış kalıplarını taklitten ibaret bir sünnet anlayışına götürmüştür.

Böyle yüzeysel bir sünnet anlayışının oluşmasında müstehap anlamına gelen fıkhîtaki sünnet kavramı ile, Peygamberimiz’in sünneti anlamına gelen sünnet kavramının birbirine karıştırılmasının rolü olsa gerektir. Halkın çokça yüzyüze geldiği ilmihal kitaplarında müstehaplar sünnet kavramıyla sayıldığından halk sünnet deyince Peygamberimiz’in bu tür davranışlarını anlamaktadır. Bunun sebebi de halkın dîni bilgisinin yüzeyselliği ve ilmihal kitaplarının çağın ihtiyaçlarına göre geliştirememiş oluşudur.

Böyle bir sünnet anlayışıyla İslâm’ın ferdini ve toplumunu inşa mümkün müdür? Yani yukarıda sayılan sünnetleri her müslüman ihmal etmeden yapsa Peygamberimiz’in hedeflediği hayat tarzı gerçekleşmiş olur mu? Kesinlikle hayır. Çünkü Allah (c.c.) da, Peygamberi de insanın kalbine, iç dünyasına, inancına ahlâkına, sosyal ilişkilerine, dışından çok fazla önem vermektedir. Sünneti, dolayısıyla İslâm’ı şekle ve

lafza mahkum ettikçe, dışı müslüman fakat inancı, dünya görüşü, ahlâkı, sosyal ilişkileri müslümandan başka herşeye benzeyen tipler üretmekten kurtulamayız. Kaldı ki hayatın her yönüne sirayet etmeyen bir sünnet anlayışı, hayatın sünnet tarafından boş bırakılan kısımlarının İslâm dışı uygulamalarla doldurulmasına yol açar.

Sünnete uyma konusundaki bir diğer hata da fert ve toplum bütünlüğünü gözardı etmektir. Bir kısmımız ferdi hayatında sünneti yaşamakla sünnete uymuş olacağını zannederek toplumsal sünnetleri ihmal etmekte, bir kısmımız da sosyal hayatta sünneti ihya edeceğim diye nefsinde yaşaması gereken sünnetleri ihmal etmektedir. Özellikle irşad ve tebliğ pozisyonundaki müslümanlar başkalarını ıslah ile uğraşırken nefsinin unutabilmektedir. Tebliğin başarısızlığın sebeplerinden birisi de budur. Halbuki Kur'an ve sünnetin eğitim metodu, önce İslâm'ın gönüllere ve ferdin hayatına hâkim olması, sonra toplum hayatında makes bulmasını sağlamak şeklindedir. Bunları söylerken toplumun ferdi etkilediğini veya her sistemin kendi ferdini oluşturduğunu inkâr etmiyoruz. Fakat istenmeyen bir yapıyı değiştirirken işe nereden başlanacağını, neye öncelik verilmesi gerektiğini, hangi merhalelerin aşılmasının zaruri olduğunu, Kur'an ve sünnetten çok iyi tesbit etmek gerektiğini vurgulamak istiyoruz.

“Sünnet nedir, ne değildir?” sorusunun cevabına geçmeden önce sünnetin klâsik tanımını hatırlatmak yerinde olacaktır. Arapça bir kelime olan “sünnet”; yol, birinin devamlı gittiği yol, âdet, gidişat, hayat tarzı gibi anlamlara gelir. Terim anlamıyla “sünnet” deyince Peygamberimiz (S.A.V.)'in söz, fiil ve takrirleri anlaşılır. Takrir Arapçada onay demektir. Peygamberimiz (S.A.V.) bilgisi dahilinde yapılan bir davranışa veya söylenen söze, karşı çıkmamışsa, bu O'nun o davranış veya sözü onayladığı, en azından mübah saydığı anlamına gelir. Çünkü insanları Allah'ın rızasına ters olan herşeyden uzaklaştırmak için görevli olan bir Peygamberin -üstelik kendisinin her davranışının ashabinca takib ve taklid edildiğini bile bile- Allah'ın rızasına ve dine muhalif bir davranış karşısında susması düşünülemez. İşte bu yüzden âlimlerimiz Peygamberimiz (S.A.V.)'in susmasını ve tepki göstermemesini onay saymışlardır. Tabii ki bilgisi dahilinde olmak şartıyla.

Kısaca söylemek gerekirse sünnet, Peygamberimiz (S.A.V.)'in hayat tarzı demektir. Hayat tarzı, kişinin hayat anlayışının dışa vurmuş şeklidir denebilir. Şu halde Peygamberimiz (S.A.V.)'in sünnetinin temelinde O'nun hayat anlayışı vardır. İnsanlar tarih boyunca “Ben kimim, nere-

den geldim, niçin geldim, nereye gidiyorum?” gibi sorulara cevap aramışlar ve bu sorulara verdikleri cevaplara göre hayata anlam vermişler, hayat gayelerini buna göre tespit etmişlerdir. İşte Cenab-ı Hak gönderdiği peygamberler vasıtasıyla insanlığa bu soruların doğru cevabını bildirmiş ve ona göre hayat sürmelerini hatırlatmıştır. Sünnet bir hayat tarzı ise -ki öyledir- bu hayat tarzını gerçek manasıyla idrak etmek, onun arkasındaki hayat anlayışını bilmeye bağlıdır. Bu hayat anlayışını kavrayabilen kişi şuurlu bir şekilde sünneti yaşayabilir. İşte sünnetin temelindeki bu hayat anlayışı bizim itikat yani iman dediğimiz şeydir. Bu noktada sünnetin inanç ve zihniyet boyutu sözkonusudur. Yani Peygamberimiz (S.A.V.)'in hayat gayesi ne ise hayata verdiği anlam nasılsa, O nasıl bir imana sahipse, müslümandaki de öyle olmalıdır. O'nun değer yargılarını aynen benimsemelidir. Sünnetin bu yönü asıl ve temeldir. Müslüman herşeyden önce O'nun iman dünyasını, gönül dünyasını, fikir dünyasını kavramaya ve O'nu örnek almaya çalışacaktır. Müslümanın bu alanda yapacağı bir hata sünnetin ileride zikredeceğimiz boyutlarını istenen şekliyle yaşayabilmesini imkânsız kılacaktır. Müslüman, Peygamberimiz (S.A.V.)'in, tevhid anlayışını, nefis ve arzular dahil her türlü maddî ve manevî puta gönlünde yer vermeyişini, Allah'a rağmen hiçbir otorite kabul etmeyişini, kulluk şuurunu, Allah sevgisini ve korkusunu, kader ve tevekkül anlayışını, Allah'tan gelen herşeye rızasını, tedbir ve tefiz anlayışını, kâinatın heryerinde Allah'ın tecellilerini ibretle seyredişini, sebep -müsebbib anlayışını, ulûhiyet anlayışını, değer yargılarını iyi tesbit edip sünneti yaşarken bunları işin temelinde koymak ve içine sindirmek zorundadır.

Bundan sonra sünnetin ibadet boyutu gelir. Bununla sadece O'nun ibadetleri nasıl yaptığını değil kulluğu nasıl tezahür ettirdiğini, O'nun ibadetlerine hâkim olan ruhu da kasediyoruz. Kişinin ibadetinin derûnî boyutu, imanına bağlı olduğundan, ibadetle iman arasında çok sıkı bir ilişki vardır. Şu halde müslüman, herşeyden önce ibadeti, sadece belli zamanlarda yapılan görevler olarak değil, hayatın her lâhzasını içine alan bir kulluk ve mes'uliyet anlayışı olarak anlayacak, hayatının tamamını ibadete dönüştürecektir. Çünkü Kur'ân'ın beyanına göre yaratılış gayemiz ibadet, yani kulluktur. Peygamberimiz hep kulluğunu vurgulayarak ümmetine bu konuda yeterli mesajı verdi. Müslüman, dar çerçevede ibadetlerinde; geniş çerçevede bütün davranışlarında kulluk şuuru içinde olacak ihlâs, huşu, huzur, ihsan, hamd, marifetullah gibi kulluğun özünü teşkil eden manevî haseltlerde Peygamberimiz (S.A.V.)'e benzemeye çalışacaktır.

Sünnetin üçüncü boyutu, kişinin diğer insanlar ve eşya ile münasebetlerini ilgilendiren sosyal yönüdür. Klâsik literatürümüzde bu alan muâmelât, ahlâk ve âdâb terimleriyle ifade edilmiştir. Resulullah'ın siyaset, ekonomi, hukuk, ahlâk, âdab, eğitim, aile hayatı gibi konulardaki uygulamaları, sünnetin sosyal boyutunu teşkil eder. Bu yönüyle O, hem toplumun lideri, hem de toplumun üyesi olarak, mükemmel bir İslâm toplumunun nasıl olması gerektiğini pratik olarak göstermiştir. Peygamberimiz'in kul hakkına karşı hassasiyetini; kuvvetin değil hakkın hâkim olduğu hukuk anlayışını; “Komşusu aç iken tok uyuyan bizden değildir” buyruğundaki sosyal adalet anlayışını ferdi topluma, toplumu ferde feda etmeyen idare anlayışını; yer yüzünde adaleti hakim kılmaya esas alan i'lâ-yı kelimetullah anlayışını; her türlü sömürüyü bertaraf eden ve eşref-i mahluk olan insanın, insanca yaşamasını hedef alan ekonomi anlayışını; insanın ruh-beden bütünlüğünü bozmadan insan-ı kâmil yetiştirmeyi esas alan eğitim anlayışını kısaca söylemek gerekirse, O'nun toplum hayatında amaçladığı hedefleri ve esas aldığı ilkeleri sosyal hayatımızın temeli haline getirmeliyiz. Sünnete uyma deyince genellikle gözardı ettiğimiz Resûlullah'ın örnek ahlâkını, ferdi ve sosyal hayatımızın temeline koymalıyız. O'nun şefkatini, merhametini, affediciliğini, müsamahasını, kolaylaştırıcılığını, yardımseverliğini, alçak gönüllülüğünü, dürüstlüğünü, sözüne sadakatini, hilmini, cesaretini, cömertliğini, iktisadını, dünyanın geçici menfaatlerine değer vermeyişini, zühdünü, şükürünü, sabrını, azmini, sebatını, tevekkülünü, teslimiyetini, cana yakınlığını, tatlı dilliliğini, inceliğini, zerafetini, hayasını, temizliğini, vakarını, izzetini, teennisini, yiğitliğini, emanete riayetini, elhasıl burada sayamayacağımız bütün güzel hasletlerini içimize sindirip karakter haline getirmeyi hayat gayesi edinmeliyiz. Çünkü o yüce Peygamber (S.A.V.) “Ben güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildim”⁽¹⁾ buyurarak ebedî risaletin gâyesinin ahlâkî kemale ulaşmış insan-ı kâmil yetiştirmek olduğunu vurguluyor. Diğer hadislerinde de güzel ahlâkî her hayrın başı sayıyor.

Adab ve eşkâl ile ilgili sünnetleri de sünnetin bu üç boyutu içerisine tamamlayıcı unsurlar olarak düşünmek gerekir.

İnsan şahsiyeti bir bütündür. Bu yüzden bahsettiğimiz bu üç boyut kesin sınırlarla birbirinden ayrılamaz. Kişinin inanç ve zihniyeti, ibadetlerini, ferdi ve sosyal hayatını etkilediği gibi; yaşadığı hayat tarzı da inançlarını ve zihniyetini etkiler. “İnanduğunuz gibi yaşayamazsanız yaşa-

(1) Muvatta, Hüsnü'l-Hulk, 8.

duğunuz gibi inanırsınız” prensibi bu etkileşimi ifade eder. Böyle bir üçlü ayrıma konunun kolay tahlil edilebilmesi ve kolay anlaşılabilmesi için başvurulmuştur.

Sünnetin iç bütünlüğü içerisinde en ufak detayının bile önemli bir yeri vardır. Fakat sünnetin kendi içinde mertebeleri olduğu da bir gerçektir. Bazı sünnetleri yerine getirmek farz, bazıları vacip, bazıları müstehaptır. Tersinden söylersek bazı sünnetlere aykırı davranmak haram, bazılarına aykırı davranmak mekruhtur. Fıkıh ilmi, sünnetlerin hükümlerini tek tek tespit etmiştir. Sünnetin müekked ve gayr-ı müekked diye kısımlara ayrılığı malumdur. Ayrıca kişi defaten bütün sünnetleri bir anda uygulayamayacağına göre, önem ve öncelik sırasına göre bir uygulama sıralaması yapacaktır. Kaldı ki Peygamberimiz (S.A.V.)'in öncelikleri ile bizim önceliklerimizin uyuşması da sünnettendir. Nitekim âlimlerimiz gayr-ı müekked sünnetleri bazen terketmeyi sünnet saymışlardır. Fakat burada şu noktaya çok dikkat etmeliyiz. Sünnetin önem sırasını ve mertebelerini biz kafamıza ve keyfimize göre tayin edemeyiz. Bu mertebeleri yine sünnetten çıkaran âlimlerimizin değerlendirmelerine itibar etmek zorundayız.

c) Kur'an/Vahy-Sünnet İlişkisi

Sünnet bütün boyutlarıyla tesbit edilince, Kur'ân-sünnet ilişkisi gündeme geliyor. Yukarıda anlatılan geniş boyutlarıyla sünnet, Kur'ân'la aynileşiyor. Bu durumda Kur'ân hükümleri dışında ayrıca sünnete uymaya niçin gerek duyuluyor? Yani Kur'ân'a uyulsa yetmez mi? diye sorulabilir. Yine bu soruya bağlı olarak Kur'ân'ı sünnetle tefsire ne gerek var? Kur'ân anlaşılmaz bir kitap mı? Kur'ân'ı kendimiz yorumlasak olmaz mı? soruları da akla gelebilir. Bütün bu sorular sünnetin dindeki yeri ile ilgilidir.

Sünnetin Kur'ân'ı açıkladığı genel kabul görmüş bir kanaattir. Alimlerimiz, Kur'ân-sünnet ilişkisini üç maddede ifade etmişlerdir:

- 1- Kur'ân'da bulunan bazı hükümleri te'kid ve tekrar eder.
- 2- Kur'ân'da bulunmayan bazı hükümler getirir.
- 3- Kur'ân'da bulunan bazı hükümleri tefsir eder.

Halbuki sünnetin Kur'ân'ı açıklaması ile ilgili Kur'ân âyetleri arasında ilk bakışta tearruz yani çelişki varmış gibi görünür. Çünkü birçok âyette, Kur'ân'ın apaçık veya herşeye açıklık getirici bir kitap olduğu ifade edilir⁽²⁾. Öte yandan Peygamberimize hitaben: *“Biz insanlara beyan*

(2) Mâide: 15; Hicr: 1; Şuarâ: 195; Nahl: 89.

edesin diye Kur'ân'ı sana indirdik"⁽³⁾ buyrulur. Kur'ân apaçık bir kitapsa Peygamberimiz (S.A.V.) neyi beyan edecektir. Bu problemin halli sünnetin beyanının mahiyetinin ne olduğudur. Beyan kelimesinde bir şeyi açığa çıkarma anlamı vardır. Beyanı sadece sözlü açıklama olarak anlarsak bu tearuz giderilemez. Ancak beyanı "hayata aktarma" olarak da anlarsak tearuz kalkar. Yani Kur'ân apaçık bir kitaptır. Peygamberimiz sünnetiyle onu hayata aktararak beyan edecek, hükümlerini hayatta açığa çıkaracaktır. Bu arada şunu da belirtelim ki bu durum genel anlamıyla bir Kur'ân-sünnet ilişkisi açısından söz konusudur. Yoksa Peygamberimiz Kur'ân'a sözlü açıklamalar da yapmıştır. Fakat bunlar çok fazla değildir. Çünkü Kur'ân o günkü Arabın anlayabileceği bir kitaptı. Peygamberimizin bazı sözlü izahları şahsî anlayış farklılıklarından kaynaklanan yanlış anlamaları ve uygulamaları düzeltmek için olmuştur. Bir Kur'an âyetini bütün ashabın topyekün yanlış anladığı veya hiç anlamadığı, bu yüzden Peygamberimiz tarafından açıklama getirildiği şeklinde bir olaya pek rastlamıyoruz.

Peygamberimiz, Kur'ân âyetlerinden çıkardığı ilke ve prensiplerle, âyet inmeyen hususlarda, günlük hayatla ilgili düzenlemeler getiriyordu. İlahî eğitimden edindiği nosyonla, Kur'ân'ın istediği fert ve toplumu oluşturuyordu. Şayet risalet göreviyle ilgili hata yaparsa vahiyle düzeltiyordu. Kur'ân'daki onun hatalarını düzeltten âyetler, O'nun uygulamalarının, başka bir ifade ile sünnetinin, vahyin murakabesinden geçtiğinin delilidir. Bu noktada ayrı ayrı her sünnet uygulaması veya her hadis vahye veya ilhama dayanıyor muydu, yoksa sünnet, Peygamberimiz (S.A.V.)'in icthadları mıdır? şeklindeki tartışmaların ve tereddütlerin yersizliği ortaya çıkıyor. Çünkü her sünnetle ilgili vahiy gelmesi ile, her sünnetin vahyin kontrolünden geçmesi aynı neticeye varır. Yani her sünnetin maksad-ı İlahî'ye uygunluğunu gösterir. Kaldı ki sünnet icthâdî bile olsa Peygamberimiz (S.A.V.)'in icthadı herkesinkinden üstündür. Cenab-ı Hakkın Peygamberimiz (S.A.V.)'e hem Kur'ân'ı beyan yetkisi vermesi, hem de onu ehliyet ve liyakatle mücehhez kılmamış olması düşünülebilir mi? Kesinlikle hayır. Çünkü bu Peygamberimiz (S.A.V.) için teklif-i ma lâ yutak olurdu. Hiçbir nefse gücü yetmeyen şeyi yüklemeyen Allah (C.C.), Peygamberine yükler mi? Ayrıca İlahî hikmet, beyanları kıyamete kadar örnek alınacak olan son Nebisinin, en mükemmel beyan ehliyetiyle mücehhez kılınmasını gerektirir. O, Kur'ân'ın hayata nasıl aktarılacağını gösteren bir üstad, ferd planında nasıl yaşa-

---

(3) Nahl: 44; Krş: 64.

nacağını bizzat kendi nefsinde gösteren örnek insan ve kâmil mürşid, Kur'an'ın tarif ettiği ümmeti oluşturan bir lider ve eylem ustasıydı. Sünnetten müstağni kalarak Kur'an'ı gerçek manasıyla hayata aktarmak iddiasında bulunan kişi kendini bu işe Peygamber (S.A.V.)'den daha ehil görüyor, kendi yorumunu O'nunkinden üstün tutuyor demektir. Bu tutum Kur'an'da Resûlullah'a verilen statüye riayetsizlik ve haddini bilmemektir.

Burada akla gelebilecek başka bir soruya temas etmek istiyorum: Vahye muhatab olan, her an ilâhî irşad ve yardıma mazhar bulunan, beşerüstü mucizeler hayatında önemli bir yer işgal eden bir şahsiyeti; bu özelliklere sahip olmayan bizler nasıl örnek olacağız? O'nun peygamberî ve mucizevî vasıflarla yaşamaya ve yaşatmaya muvaffak olduğu hayatı biz nasıl yaşayacağız? Kısaca bu soruya şu cevap verilebilir: O'nun peygamberî vasıfları vahyi almasıyla alâkalıydı yoksa vahyi hayata aktarmasıyla değil. Yani O'nun sebepler, tedbirler ve beşerî imkânlar plânındaki hayatı bize örnektir. Hayatının istisnai cephesini teşkil eden mucizevî yönüne uymakla mükellef değiliz. Kaldı ki O çok yerde ihtiyacı olmamasına rağmen sırf ümmetine talim için esbaba riayet etmiştir. O'nun sünnetiyle ortaya koyduğu hayat, normal insanın yaşaması mümkün olmayan beşer üstü bir hayat değil, yeterli irade disiplinine sahip herkesin yaşayabileceği bir hayattır. Çünkü Kur'an ve sünnetin buyrukları normal insanı muhatab almaktadır.

2- SÜNNETİN YORUMU

Önceki bölümde sünnete uymada ilk temel problem olan, sünneti gerçek boyutlarıyla kavrama meselesi üzerinde durduk.

Sünnete uymada ikinci temel problem, on dört asır önceki Arap toplumunun şartları içerisinde Kur'an'ın uygulaması olan sünnetin, günümüzün değişen şartlarında nasıl hayata aktarılacağıdır. Kısaca ifade etmek gerekirse bu mesele sünnetin yorumu meselesidir.

Her hadisi müstakilen ele alıp lûgat ve şerhler yardımıyla manasını anlamaya çalışmak ve tek tek uygulamaya kalkmak şeklindeki bir yaklaşım, gerek lâfızcılığa yolaçacağı gerekse sünnetin bütünlüğünü ihlâl edeceği için, bizim sünnetin özünü ve ruhunu kavramamızı engeller. Sünnetin lâfzına ve şekline takılıp kalmak, sünnet ile ortamı arasındaki münasebetleri gözardı etmek, sünneti donukluğa mahkum etmektir. Bugünün insanını asr-ı saadete götürmek mümkün olmadığı gibi, asr-ı saadeti de bu güne getirmek mümkün değildir. Mesele asrımızı saadet

asrı yapmaktır. Zamanın değişmesiyle hükümlerin değişeceği fıkıh ilminin tartışılmaz prensiplerinden biridir. Zaman gerçeğine ters düşen bir sünnet anlayışının lâne edilmeye çalışılması, sünnetin, hâsâ çağı geçmiş uygulamalar olarak telâkki edilmesine, müslümanın gündelik hayatının problemlerinin çözümünün, sünnet ve İslâm dışı zihniyetlerle halledilmeye çalışılmasına yol açmaktadır. Bu şekilci ve lâfızcı tavrın karşısında başka bir aşırı tavır daha vardır ki o da sünnetin lâfzını ve şeklini tamamen ihmal ederek sünnetin özünü kavramaya çalışma iddiasıdır. Böyle bir kişi kendi arzularını sünnet kılıfına sokabilir. Veyahut da İslâm dışı zihniyetlerin ve uygulamaların tesiriyle sünnetin özünü kavrama çalışmaları, sünnete tamamen ters yorumlara sebep olabilir. Birinci hatalı yaklaşımın sebebi asr-ı saadetin bugüne aynen taşınmaya çalışılmasıdır. İkinci hatalı yaklaşım da bugünün şartları muvacehesinde asr-ı saadeti anlamaya çalışmaktan kaynaklanır. Her iki toplumun hayatının bütünlüğü gözardı edilmemelidir. Şu halde yapılması gereken şudur: Sünneti anlamaya çalışırken bugünün insanı olarak zaman tünelinden geçmiş ve asr-ı saadete gitmiş gibi davranmıyacağız. Bugünün şartlarından kendimizi tamamen soyutlamaya çalışarak kendimizi bir asr-ı saadet müslümanı yerine koyacak ve ilmi verilerden faydalanarak o sünnet uygulamasının o günkü hayat içindeki yerini idrak edeceğiz. Sonra bugünün insanı olarak toplumumuza dönüp, asr-ı saadette yaşamış gibiyken kavradığımız sünnet bütünlüğünden hareketle sünneti uygulamaya aktarmaya çalışacağız. Yukarıda bahsettiğimiz asr-ı saadete gidiş hayalen bir gidiş değil, tarih ilminin ve diğer İslâmî kaynakların verileri ile gidiş olmalıdır.

Yanlış anlamalara meydan vermemek için şunu gayet açık olarak belirtelim ki söz konusu olan sünnetin değiştirilerek zamana uydurulması değil, sünnetin gerçek manasıyla kavranarak zamanın sünnete uydurulmasıdır. Kaldı ki sünnetin itikat, ibadet ve ahlâkla ilgili kısımlarında zamana göre yeniden yorumlama söz konusu değildir. Belki yeniden ifade mümkündür. Çünkü bunlar zamana göre değişmeyecek nitelikte veya taabbüdi hususlar olduğundan insan aklının bu alanlarda dahil yoktur. Yeniden yoruma muhtaç olabilecek olan sünnetler sosyal, siyasî, iktisadî ve âdabla alâkalı sünnetlerdir. Bu son kısımdaki sünnetlerin de hepsi illa yeniden yorumlanacak diye birşey yoktur. Eğer sünnetin asr-ı saadetteki şekliyle bugün aynen uygulanması mümkün ve gerekli ise aslolan o sünnete aynen uymaktır. Şayet o günkü sünnetler bugün aynen uygulandığında -şartların değişmesi icabı- dinin

mekâsıdının yani esas gaye ve hedeflerinin gerçekleşmemesi veya bunlardan bir veya birkaçına halel gelmesi, dinin gidermeyi esas aldığı zararlara düşülmesi gibi durumlar söz konusuysa o zaman sünnetin şartlara göre yeniden yorumlanması gündeme gelir. Yeniden yorumlama, sünneti değiştirmek için değil künhünü kavramak ve o sünnetin maksadı bugün en iyi nasıl gerçekleşir sorusuna cevap aramak içindir. Yani burada ifade edilmek istenen sünnetin mekâsıdını şekline feda etmemektir. Çünkü bütün gelişmiş hukuk sistemlerinde kanunun lâfzî, kanun koruyucunun maksadı gözönüne alınarak yorumlanır. Aslolan maksattır. Şekil ve lâfız maksat için vardır ve asil değildir.

Bilindiği gibi sünnet sadece teorik kaideler bütünü değildir. Yani Peygamberimiz (S.A.V.) oturup şöyle yapın, böyle yapın diye talimatlar vererek İslâm'ı hayata aktarmamıştır. Sünnet gündelik hayatın tezahürüdür. Peygamberimiz müşrik bir toplumda İslâm'ın inanç esaslarını yerleştirmeye öncelik vermek zorunda olduğu içindir ki uzun süre çevresindeki insanların inançlarını ve zihniyetlerini düzeltmeye uğramıştır. Meselâ sünnetlerden bir kısmı o günkü batıl inanışların temizlenmesi ve düzeltilmesi zemininde değerlendirilmelidir. Biz bugün o inançları benimsemişimizden ve neler olduğunu çok defa bilmediğimizden bazı sünnetleri bu günkü inançlarımız çerçevesinde değerlendirmemiz yüzünden yanlış anlayabiliriz. Meselâ "sûret"i yasaklayan hadislerdeki sûretin ne olduğunu ve niçin yasaklandığını, o günkü inanç problemleriyle bu yasağın alâkasını iyi tespit etmezsek, bugün bazılarının yaptığı gibi fotoğraf çektiirmenin caiz olmadığı gibi bir neticeye varabiliriz.

Yine "*Hastalığın sırayet etmesi diye bir şey yoktur*"⁽⁴⁾ mealindeki hadisi o günkü inanç sistemi içerisinde oturamazsak hadisi ilimle ve insanların müşahedeleriyle karşı karşıya getirmiş oluruz. Hadis bulaşıcı hastalıkların mevcudiyetini inkâr için değildir. O günkü Arapların hastalıkları bir takım gizli güçlere atfetme şeklindeki inançlarını red sadedinde varid olmuştur.

Yine Peygamberimiz (S.A.V.) o günkü Arap toplumundaki uygulamalardan bir kısmını değiştirmiş bir kısma dokunmamıştır veya tasvib etmiş kendisi de uygulamıştır. Bunları niçin değiştirdiğini veya niçin değiştirmedini çok iyi tespit etmek sünnetin özünü kavramak açısından mühimdir. Çünkü bir sünnet o günün örfünü yansıtıyorsa ve bugün o örf değişmişse o sünneti aynen uygulamaya kalkmak sünnetin ruhuna uygun deildir. Hulefâ-i Râşidîn döneminden itibaren sünnetin bu tür

(4) Buhârî, Tıb, 19, 25, 43-54; Müslim, Selâm, 102-116.

uygulamalarından bir kısmı değiştirilmiştir. Bunun örneklerini sıralamanın ve tartışmanın yeri burası değildir.

Yalnız hadisin arka plânını tespitle ilgili son bir örnekle konuyu biraz daha açmaya çalışalım: Peygamberimiz'den "*Fetihten sonra hicret yoktur*"⁽⁵⁾ şeklinde bir hadis nakledilmektedir. Bu hadis ilk bakışta hicretin asr-ı saadete mahsus bir uygulama olduğu, günümüzde hicret diye bir şeyin söz konusu olmadığı intibahı verebilir. Halbuki Kur'an'da hicrete teşvik eden âyetler vardır. O halde bu hadisi nasıl anlamalıyız? Mesele nin aslı şudur: Peygamberimiz (S.A.V.) Mekke fethinden önce müslümanlara Medine'ye hicret zorunluluğu koymuştu. Bunda güç birliği, Medine'de müslüman nüfusunun artırılması, müşriklerin arasında yaşayan müslümanları onlardan gelecek tehlikelere karşı koruma gibi hikmetler vardır. Mekke fethinden sonra müslümanlar güçlendiği için Peygamberimiz bu hadisle hicret mecburiyetini kaldırmıştır.

Benzeri örnekler çoğaltılabilir.

Şu halde sünneti yorumlama metodu nasıl olacaktır toparlamaya çalışalım: Sünnetin her hükmünün arka plânını, yani ortamını iyi tespit etmek esastır. Bununla bağlantılı olarak Peygamberimiz'in sünnetinden herbirinde esas aldığı ilkeyi ve prensibi tayin önemlidir. Yani her sünnetin hangi şartlarda ve hangi gayelerle ortaya konulduğu tespit edilecektir. Bu tespitlerde sünnet-Kur'an bütünlüğü ve ilişkisine de dikkat edilmelidir. Çünkü Kur'an'ı sünnet tefsir ettiği gibi, bazen de sünneti Kur'an tefsir eder. Aynı şekilde sünnetin bütünlüğüne riayet için, incelenen konuyla alakalı bütün hadisleri bir araya getirmek lâzımdır. Belki hadisler birbirini tefsir edecektir. Aralarında tearuz varsa bu tearuz sünnetteki tedricten mi kaynaklanıyor, yoksa ortam farklılığından mı kaynaklanıyor? gibi hususlara dikkat edilmeli, hemen lâfzî bir te'lîfe, veya tercih ve neshe hükmedilmemelidir. Sebeb-i vürûd, nesh, ihtilâfu'l-hadis ve siyer disiplinleri hadislerin zeminini kavramada bize çok önemli ipuçları saklamaktadırlar. Çok dikkat edilmesi gereken bir husus da hadislerdeki mecazî ifadeleri, hakikate hamletmemektir. Öte yandan hadislerden bir kısmı gayb âlemi ile ilgili olduğundan, onları içinde bulunduğumuz âlemin şartlarına göre anlamaya çalışırsak hata ederiz. Hadiste metin tenkidi dediğimiz⁽⁶⁾ hadisin Kur'an, amelî ve meşhur sünnet, dinin genel esasları, akl-ı selimin kriterleri, tarihî veriler ve insanlığın

(5) Buhâri, Cihad, 1/27, 194; Müslim, İmare, 86.

(6) Geniş bilgi için bkz: Polat, S. Hadiste Metin Tenkidi, Erciyes Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi, Sayı: 6, 7, 8.

tecrübeleri muvacehesinde değerlendirilmesi sünnetin özünü kavramada bize önemli imkânlar sağlayacaktır. Bu arada hadisleri yorumlarken selefimizin aynı hadisleri kendi zamanları için yorumlama tecrübelerinden istifade etmemiz de kaçınılmazdır. Hülâsa hadislerle tek tek amel etme yerine, her hadisi İslâmiyetin diğer ahkâmının ve asr-ı saadetteki hayatın bütünlüğü içerisinde yorumlamaya çalışacağız.

Sünnetin her hükmünün arkasındaki ilke ve prensibi çıkarma tabirini bazıları yadırgayabilir. Bu bizim icad ettiğimiz bir şey değildir. Sahabe, Hulefâ-i Râşidîn, Tâbiîn ve mezhep imamları döneminden beri İslâm Tarihi boyunca, Kur'ân ve sünnet hükümlerinin temelindeki ilke ve prensipler tesbit edilmiş ve uygulamada bunlar esas alınmıştır. Klâsik literatürde bu ilkelere "*İllet*" ismi verilir. Bu ilkeleri, yani illetleri tespit ettikten sonra, günümüzde bu ilkeleri nasıl bir uygulama ile gerçekleştirebiliriz sorusunun cevabını arayacağız. Veya meseleyi Peygamberimiz bugün yaşasaydı bu konuda ne yapardı şeklinde değerlendireceğiz. Nitekim sahabe döneminden itibaren ilk bakışta sünnete aykırı gibi görünen bazı uygulamaların sırrı buradadır. Onlar herhangi bir sünnet uygulamasındaki amacın, kendi dönemlerinde daha farklı bir uygulama ile gerçekleştirilebileceğini görünce tereddüt etmeden bu uygulamayı gerçekleştirmişler ve bunu sünnetten sapma saymamışlardır.

Söz buraya gelmişken şunu belirtelim ki bütün bu söylenenleri işin erbâbı yani âlimler gerçekleştirecek, meseleler kendi zemininden kaydırılmayacak ve ayağa düşürülmeyecektir. Bu faaliyetler esnasında temel metotta birliğe rağmen yine de âlimler arasında görüş ayrılıkları ve farklı neticelere ulaşmak kaçınılmazdır. Nitekim geçmişte olduğu gibi halk güvendiği âlimi taklid edecektir. Kaldı ki bu faaliyetler mezheplerin metodolojisi muvacehesinde yapılacağından herkes kendi mezhebi çerçevesindeki yorumlara uyacaktır. Uygulamada müşterekliğinin gerekli veya zarurî olduğu durumlarda müslümanları temsil eden yürütme gücü, farklı yorumlardan birini genel uygulama haline getirme yetkisini hâizdir. Bütün bunlar bizi, sünnetin gerçek manasıyla hayata aktarılmasının tatbikattan geçtiği neticesine götürüyor. Teorilerin hatalı yönleri ancak uygulamalarla düzeltilebilir. Uygulaması olmayan teori gelişmez.

İctihad geleneğinin kesintiye uğradığı günümüzde yukarıdaki bahsedilen yorumları yapacak kişilerin olmadığı gerekçesiyle bu tür konuları gündeme getirmenin tehlikeli olacağını savunacakların çıkacağını farındayız. Öyle düşünebileceklerle şunu hatırlatalım ki, bu kişilerin yetiş-

tirilmesi farz-ı kifayedir ve her müslüman bundan kendi imkânları ve şartları ölçüsünde mes'uldür. Kaldı ki bu kişilerin yetiştirilmesine ne zaman ve nasıl başlanacak ve nasıl bir program tatbik edilecektir. Bu konuda iyi niyetli olanların en azından müşahhas teşebbüs niyetleri veya teşebbüsleri olmalıdır. Aksi halde müslümanın gündelik problemleri çözümsüz kaldıkça, bu konularda ilim erbabı çözüm üretmedikçe, meseleler keyfi veya İslâm'a ters çözümlerle halledilecektir. Çünkü hayat boşluk kabul etmez. Şu halde ideal ehliyetle kişiler bulunmasa da, yorumlarda hata ihtimali olsa da, meseleye bir yerden başlamak zarurîdir. Bu işin sürekli askıda kalmasına yol açacak tepkiler göstermek yerine, meselelere İslâmî çözümler getirmeye çalışanlara cesaret ve destek vermek, ehliyetli ile ehliyetsizin hür ve tenkitçi zihniyetin hakim olduğu ilim ortamında ayrılacağını gözden kaçırmamak lâzımdır. Ehliyetli ile ehliyetsizi ayırmaya ne avam, ne halk kitlesi ne de ümerâ yetkilidir. Ulemânın gerçeği ile sahtesini yine ulemâ ayıracaktır.

Fakat bu konuda müslüman kamuoyuna da görev düşüyor. Onlar meselelerinin çözümünü İslâm'dan ve kendi âlimlerinden başka yerden aramayacaklar, çözümsüzlüğe karşı baskı unsuru olacaklar, sünnetin, dolayısıyla İslâm'ın hayata aktarılması için üzerlerine düşen maddî ve manevî görevleri yerine getireceklerdir. Bu tür konularda kamuoyunun mutabakatı sağlanmadıkça âlimlerin meseleleri kendi aralarında halletmiş olmaları yetmez. Gerek tutucu, gerek modernist, gerekse İslâm'a karşı olan çevrelerden gelen baskılara karşı ehl-i ilim yeterli kamuoyu desteği göremezse fonksiyonlarını ifa edemezler. Müslümanlar, ehl-i ilmi cahillik, modernistlik, korkaklık, uzlaşmazcılık gibi ithamlarla suçlamakla, Allah'ın ve Resûlü'nün buyrukları doğrultusunda yaşama konusunda üzerlerine düşen sorumluluktan kurtulamazlar. Bu konularda isabetli bir kamuoyu oluşumu için bu problemlerin üzerinin kapatılması yerine, ayağa düşürmemek ve fitneye sebep olmamak kaydıyla gündemde tutulmasında zaruret vardır.

Sünneti hayata aktaracak kamuoyunun oluşumunda eğitim anlayışımız da çok ehemmiyetlidir. Müslümanlar çocuklarını kaliteli bir okulda okutup iyi bir meslek edindirmeyi eğitim amacının temelini koyarlarsa; mesleğinde mâhir, hayat anlayışı çarpık, dinî konularda mübtedî nesiller yetişir. Halbuki eğitimde öncelik vasıtaların bilgisine değil gayelerin bilgisine verilmelidir. Klâsik tabiriyle söylersek farz-ı ayn, farz-ı kifâyeden önce gelmelidir. Selefimizin "İlm-i Hâl" kavramıyla ifade ettiği, insanın varlık dünyasındaki konumunu ve yaratılış gayesini, bu konum

ve gayeye göre nasıl bir hâl ve hayat tarzı içerisinde olması gerektiğini tarif ve tayin eden bilgi esas olmalıdır. Bu bilgi dünya hayatının mamur olmasına yönelik vasıtaların bilgisine feda edilmemelidir. Diğer hükümleri açısından bu iki bilgiyi aynı kefeye koymak araçla amacı, ehemle mühimmi karıştırmak demektir. Aslolan her iki tür bilginin bir arada yürümesidir, fakat illa tercih sözkonusu ise o zaman hangisinin tercih edileceği önemlidir. Yukarıda söylediklerimiz çağımıza hitab eden bir ilmihal kitabının da nasıl olması gerektiğini gündeme getiriyor. Fakat bu bizim konumuzun dışındadır.

Son olarak şunu belirtmekte yarar görüyoruz ki, bir müslüman halisane niyetle sünnete uymak için şekli de olsa yaptığı en ufak davranış sebebiyle büyük feyiz ve ecirlere mazhar olabilir. Biz yukarıda söylediklerimizle işin gönül yönüne, ecir yönüne değil, fikri yönüne bakış açımızı yönelttik. Zaten bizim işin feyiz ve ecir yönüne dair serd-i kelâm etmeye ne ehliyetimiz, ne yetkimiz, ne de niyetimiz vardır. Çünkü insanın başkasının gönül dünyasına muttali olması mümkün olmadığı gibi, hangi davranışın rızay-ı İlâhiye mazhar olacağını veya olduğunu da bilemeyiz. Kaldı ki Allah'ın lütfuna sınır da konulamaz. Öte yandan sünnete uyma niyetiyle yapılan her davranışıyla kişi, Resûl-ü Ekrem'i hatırlar, O'nunla rûhî bir irtibat kurar, dolayısıyla O'na karşı sevgisi derûnî bir boyut kazanır. O'nun sevgisi her hayrın başıdır. Cenab-ı Hakk Kur'ân-ı Kerim'de O'nun sevgisini hem Allah sevgisinin alâmeti hem de sebebi saymıştır: *"(Ey Habibim) De ki: Allah'ı seviyorsanız bana ittiba edin ki Allah da sizi sevsin"*⁽⁷⁾.

Peygamberimiz de bir hadislerinde şöyle buyurur: *"Beni ananızdan, babanızdan, çoluk çocuğunuzdan ve herkesten çok sevmedikçe (gerçek manasıyla) iman etmiş olmazsınız"*⁽⁸⁾. Fert ve toplumlar O'nu sevdikleri ölçüde sünneti, dolayısıyla İslâm'ı yaşayabilirler.

---

(7) Âl-i İmran: 31.

(8) Buhârî, İman, 8; Müslim, İman, 69.